

Helytörténeti múzeum a váli műemlék-templomban

*„Arra gondoltam, ha templomaink
örizhetik a nagy emberek síremlékeit,
akkor nem lesz a templomhoz méltat-
lan, ha megőrizzük benne népünk vi-
seletét, verejtékes munkájának eszkö-
zeit.”*

A Szekesfehértvári Egyházmegyei Hatóság 2239/1972. sz. rendelkezésével — az Országos Műemléki Felügyelőség megyei megbízottjával, *Harrach Erzsébet* főmérnöknővel történt megbeszélés alapján — engedélyt adott arra, hogy a falu múltját, hagyományait bemutató tárgyakat helyezhessünk el a már korábban műemlékké nyilvánított templomban. A műemléképületről annyit kell megjegyezni, hogy *Fejér megye legnagyobb temploma*, alapterülete 1175 négyzetméter. Egy nápolyi templom mintájára készült, klasszicista stílusban. Úgy tartják számon, mint a barokkal szakitó, magyar forradalmi művészet első nagy alkotását. 150 éve vették használatba és 1821—1824 között épült. *Grisaille* freskóit *Wagner* nevű bécsi művész készítette, két *Ferenczy* szobra van, ön keresztkútját az első ötvös világiállításra vették *Bécsben*, a rokokó stílusú sekrestye berendezése pedig a majki kolostorból való.

Hogyan, milyen alapokon jött létre a nevezett templomban a falumúzeum?

Ezt elsősorban a község kultúrtörténeti vonatkozásai indokolták.

1. A középkorból itt maradt egy román-gót stílusú torony, amelyhez az 1973-ban megkezdett ásatások tanúsága szerint háromhajós középkori templom tartozott. Ezt a törökök várrá alakították át, később felgyújtották s felrobbantották, de a torony mindezt átvészelte és ma is áll, mint harangtorony.

2. A magyar nevelésügy egyik megalapozója, a *Ratio Educationis* szerkesztője, *Ürményi József*, már várost álmodott erre a helyre, ahogyan a középkorban is állt már az *Oppidum Vaál*. Le is rakta egy vonalban a város alapjait, a kastélyt, a templomot, a mauzóleumot. Ma mindhárom műemlék.

3. Vál *Vajda Jánosnak*, a költőnek a faluja.

4. Szerencsésen megmaradt a plébánia irattárából az idők viszontagsága ellenére is elég bőséges anyag. A háromezernél is több iratesomó az 1642. évig visszamenően dokumentálja a falu történetét.

5. A falut 10 km távolságra elkerüli a vasút — Válon ma közel ezer a bejárók száma —, s ez bizonyos elzártságot jelentett, a falu megőrizte hagyományait.

A felsorolt tények mellett nem lehetett sokáig érzéketlenül elmenni. Egy-egy szebb kelyhet, egyházi ruhát, vagy iratot mindig érdeklődéssel néztek meg a látogatók. Először a romjaiból újjáépített gyóntató kápolnában kaptak helyet az egyházi vonatkozású tárgyak. Ide került a magyaros díszítésű miseruha, a barokk dalmatikák, a népi hímzésű, kereszteléskor használt gyermektakaró, a középkori váli templom fa tabernákuluma és angyal-szobrai, az őt képen megfestett *Historia Domus*, köztük a *Vajda* szülők halála. Ennek a helyiségnek berendezése után néhány évig — elsősorban az anyagiak hiánya miatt — nem történt előrelépés.

Egyszer a mezőről hazajövet egy hüvelykujjal formált, törött kőcsögbé botlottam, aminek avas zsír volt az alján. Hazavittem. Ezt a leletet újabbak követték. Közben néhány padlást megjártam, köztük a gyógyszerterét, ahonnan régi patikai edények kerültek elő, élükön a majdnem egymázzás gyógyszerterő mozsárral. Szóltam néhány asszonynak és megnyiták a szekrények ajtajai, fejkendők, blúzok, férfi és női ruhák, mindennapi használati eszközök vándoroltak hozzám. Külön szek-

rényben gyűjtöttem a régmúlt korok leletanyagát, az ősenber csiszolt szerszámát, a bronz-, a vatyai-, a „Váli Kultúra”, a középkor- és a török világ emlékeit. A plébániaépület lassan megtelt, sőt zsúfolt lett. A Falurádió egyik kora reggeli adása ebben az időben arról panaszkodott, hogy lelkiismeretlen emberek falvainkban fillérekért összevásárolják és jó pénzért továbbadják múltunk tárgyi emlékeit. Sajnos Válon is ez történt. A Pogányvár környéke ma is gazdag a honfoglalás előtti korokból származó leletekben: például az urnasiros „Váli Kultúra” éppen ezektől a gazdag váli leletektől kapta nevét. Sokan ma is kedvükre ásnak és a talált urnákat eladják. A rokkák ára egészen magasra szökött. Ezt látva támadt a gondolatom, hogy templomunkat kellene felhasználni arra a célra, hogy megőrizzük a múlt emlékeit. Arra gondoltam, ha templomaink őrizhetik a nagy emberek síremlékeit — mennyi van belőlük a Szent Péter templomban — akkor nem lesz a templomhoz méltatlan, ha megőrizzük benne népünk viseletét, verejtékes munkájának az eszközeit.

Amikor az Egyházmegyei Hatóságtól erre engedélyt kértem, hangsúlyoztam, úgy akarom elhelyezni a tárgyakat, hogy az íhíthatot ne zavarják és ne bontsák meg a templom stílusának egységét. Az Egyházmegyei Hatóság az engedély megadásakor kérte, ügyeljek arra, hogy a hívek ne tekintsek múzeumnak a templomot és javasolta az oratórium bekapcsolását. A Műemléki Felügyelőség az elhelyezés kényes voltára hívta fel figyelmemet, „mert a szentélybe mégsem lehet rokkákat elhelyezni”.

Az engedély birtokában megkezdődött a berendezkedés. Az emeletes plébánia épületben maradt annyi tárgy, amennyi díszíti az épületet, főleg a folyosót, de az itt elhelyezett tárgyakból kerültek másodpéldányok a templomba is, mivel a plébánia épület nagyobb csoportok befogadására nem alkalmas. Az emeleti előszoba üveg vitrinjébe kerültek a kelyhek és egyéb egyházi edények, amelyekről színes tabló látható a templomban.

A templomban elhelyezett tárgyak hármas egységet alkotnak. Az első a gyóntatókáporna az egyházi jellegű tárgyakkal. A második rész maga a hajó. A padok hosszában a fal mellett, elhelyeztünk egy 21 méter hosszú, a padoknál 12 cm-rel alacsonyabb üvegtárolót. A templomba belépő első körültekintéskor észre sem veszi ezt a tárolót, mert alacsonyabb a padoknál. Ezeknek egyik felébe kerültek a faluban

talált, különböző korokból származó kerámiák, földből előkerült leletek, a csiszolt baltából egészen a XIX. század emlékeiig. A tárolónak a másik részében pedig az irattár nevezetesebb darabjai vannak, melyek felölelik a falu egész történetét. A legelső egy 1642-es irat, pápai bulla a jezsuiták (Vál az ő birtokuk volt) feloszlatásáról, iskolabővítések dokumentumai, az 1792/93. évből fennmaradt iskolai zárójelentés, az első mester sokpecsétes esküje, jelentős a háromtanerős kajászói zsidó iskoláról, irat a patika alapításáról, patikusok okmányai, a falu első rádióengedélye, moziengedély, Prohászka Ottokár váli vonatkozású levelei, a Válban működött egyesületek könyvei stb.

Fejkendők, lakodalmas szépedény, kettős ételhordó az oratóriumban (Balogh J. felvételei)

székesfehérvári István Király Múzeum szakemberei javasolták, hogy vagy sublótban, vagy üveg alatt tároljunk, mert a bábos megoldás nem válik be. Így minden férfi, női ruha, fejkendő, kötény külön üvegkeretben van a falon, viselője nevének és életkorának megjelölésével.

Amikor befejeztük a tárgyak elhelyezését, az István Király Múzeum szakembereit, *Csukás György*-t kértem meg felülvizsgálatra. Néhány kerámián változtatott csupán és javasolta: az oratórium üvegfalát függönyözzük le, hogy a népművészeti tárgyak és a klasszikus szentély ne „üssék egymást”. Ez meg is történt egy népművészeti antependiummal.

A plébánia udvarán kis kőtarat rendeztünk be. Ide került egy római korból származó gyermek- és felnőtt szarkofág, valamint latin feliratos sírkő darab és az istálló bontásakor előkerült, ismeretlen márvány címer. Az épület falába pedig behelyeztünk egyet-egyet azokból a téglákból, amelyekből a falu épült. A falu megújul, sok a bontás, könnyű rátalálni az öreg téglákra. A török téglá után az 1745-ös a legkorábbi, de ott van az érdi futószalagról lekerült gyári téglá is. A templomlépcső feljáratánál két oldalt teraszt képeztünk ki. Ide kerültek a legszebb temetői keresztetek. 1788-ból való a legrégebbi.

A kiállítás harmadik része az egykori kegyúri oratórium, amelynek berendezéséhez az Egyházmegyei Hatóság adott tároló anyagot. Ez a helyiség elsősorban a népművészeté, de került ide más is. Itt helyeztük el a mindennapi élet eszközeit: edényeket, tálakat, ruhákat, külön csoportban pedig a fegyvereket. Van ezek közt Zsigmondkori pallos, török kard, középkori ágyúgolyó, Kokas Ignácnak a pákozdi csatában zsoldként kapott Kossuth bankója, a szabadságharc leverése után kivégzett vértesszabasi plébános levele, az akkori váli plébános feljegyzése a sorozásról. Az éremgyűjteményben külön kiemeltük a Válban talált római pénzeket és mint érdekességet megemlítem: egy Sobiesky korából származó hamis pénz. Ugyanitt vannak üveg alatt a plébánia könyvtárának legértékesebb darabjai, az imakönyv- és füzet gyűjtemény. A mindennapi használati tárgyak közül érdekes a középkori ácskalapács, az asszonyok kézimunka mintája, valamint a parányi kötény- és gatyamadzag kötő. A ruhák elhelyezésére vonatkozóan a

Végül néhány gondolat magához a gyűjtéshez.

1. A *hagyományos falu* tárgyi emlékeinek, a helyi történelmi dokumentumoknak a megőrzése gyakran szinte megoldhatatlan feladatot jelent. Nincsen megfelelő helyiség, költséges az adminisztrálás stb. A papság ilyen jellegű vállalkozása nagy kultúrszolgálat volna. A legtöbb helyen meg lehet valósítani a tárgyaknak a fal és a padok közötti elhelyezését, de számtalan templomnak van kegyúri oratóriuma és ezek felett nyitott erkélyek vannak. Különösen a protestáns templomokban találunk nagy, használaton kívüli karzatokat. Ezekből a helyiségekből ma sokat raktárnak használnak. Azután ott vannak a hitoktató termek, a plébániák folyosói, amelyeknek falát díszíthetné a falu múltja. A közöttük való járkálás, szemlélésük nevel és fölemel.

2. Csak a falu múltjából való tárgyakat gyűjtsünk, idegeneket ne. *Ne a nagy múzeumokkal akarjunk versengeni, hanem falunk kulturális emlékeit kell megőriznünk.* Ellenkező esetben csak „kóceráj” lesz az egészből.

3. A gyűjtés kezdetekor a székesfehérvári István Király Múzeum vezetői kétségüket fejezték ki az eredményt illetően. Én azonban úgy gondoltam, hogy ha mindent a központi múzeumokba viszünk be, a falvak elfelejtik a történelmüket. Válban pl. senki nem hallott a „Váli Kultúráról”, amit a világon minden szakember így nevez. Másrészt az összegyűjtött anyag nem veszhet el, mert minden leltárba veszek, s utódom majd a leltár szerint veszi át. Erre is ügyeljünk.

4. A közmondás úgy szól, hogy semmi se új a nap alatt. A gyűjtés közben Jugoszláviában töltöttem szabadságomat. Nem annyira a tenger vonzott, inkább az ősi kolostorok. Ezeknek a sokszor ezeréves kolostoroknak a templomaiban is láttam, hogy üvegtárolókban mutatják be a kolostorok értékeit: ruhákat, ötvösmunkákat, könyveket. Igaz az is, hogy szerzetes őrizte őket. A templomot tehát ne hagyjuk nyitva, de szívesen álljunk rendelkezésére az érdeklődőknek.

5. A hívek — leszámítva a kezdeti idegenkedést — örültek a gyűjtésnek. Zömük szívesen odaadja értékeit. A sok száz darabból csak kettőt vettem pénzért, összesen 130 forintért. Néhányszor a szószéken is foglalkoztam a dologgal, és csak egy-két padlást kellett végignéznem, az anyag zömét úgy hozták el. Erdemes barátságot kötni a keményseprőkkel, szobafestőkkel, akik járnak a padlásokon. Sok mindenhez álltaluk jutottam.

6. *Ne zavarjon bennünket, ha falunk nem tartozik valamelyik nagy népművészeti egységhez.* Vál sem tartozik, de mégis érdekes látni, népünk hogyan vitte bele lelkét tárgyaiba. Válon pl. négy fajta rokkát használtak és több egyéni készítésűt. A blúzt az asszonyok maguk varrták, maguk díszítették. Fejkendőiket maguk kézimunkázták. Igen szépek vannak belőlük fehér színben. A gyűjtés derített fényt arra is, hogy régen fekete ruhában és kötényben, később fehér ruhában és kötényben esküdtek a lányok. A különböző hatások is lemérhetők. Például 40 esztendővel ezelőtt eljutott Válba ünneplőnek a matyó ruha, már a múlt századból van hollóházi tányér és 30 évvel ezelőttről csákvári kerámia.

7. Vegyes vallású falvakban ne féljünk a valláskülönbségtől. Az egyetlen négy-lábú krumplinyomó és a legszebb lakodalmas cserépedény ajándékozója nem a híveim közül való volt.

8. Hogy bírjuk mindezt anyagilag? Nem sok kell hozzá. Kezdetben egy szekrény és sok szög. Fontos az átfogó terv, s ezt részletekben is meg lehet valósítani, ahogyan Válban is történt. De mindenhol akad egy nyugdíjas asztalos, mint Válban is a jó *Dalnoki Lajos* bácsi, aki a végén már nemcsak asztalos munkát végzett, de egyik fő gyűjtő is lett. Sok faanyag is elfekszik a plébániákon, amiket erre a célra jól lehet hasznosítani. De talán segítenek mások is. Közös ügyről van szó.

Horváth Kálmán